

Tóth J. Zoltán¹ – Nagy Péter²

A montesquieu-i hatalommegosztási tan kialakulása³

Absztrakt

A hatalommegosztás kérdése először John Locke-nál jelentkezett, a hatalommegosztás máig hatást gyakorló nagy klasszikusának azonban ma mégsem Locke-ot, hanem Montesquieu-t tartjuk, aki a locke-i elméletet továbbfejlesztette, és a kortárs társadalmi és politikai problémák megoldása igényének fényében gondolta át. Montesquieu hatalommegosztási tanát az 1748-as A törvények szelleméről (De l'esprit des lois) című munkájában fogalmazta meg. A tanulmány célja, hogy a Montesquieu koncepcióján túl bemutassa azokat a legfontosabb hatásokat is, amely érték a francia filozófust. A tanulmány harmadik része Montesquieu-nek az Amerikai Egyesült Államokra gyakorolt hatására vonatkozó elméleteket összegzi.

Kulcsszavak: hatalommegosztás, Montesquieu, Franciaország, Amerikai Egyesült Államok, alkotmány

Abstract

The question of the separation of the powers first arose with John Locke, but the great classic of the theory that still has an impact today is not Locke but Montesquieu, who developed Locke's theory further and rethought it in the light of the need to solve contemporary social and political problems. Montesquieu formulated his doctrine of the separation of powers in his 1748 work De l'esprit des lois. The aim of this study is to go beyond Montesquieu's concept and to illustrate the most important influences on the French philosopher. The third part of the study summarises the theories concerning Montesquieu's influence on the United States of America.

Keywords: separation of powers, Montesquieu, France, United States of America, Constitution

I. Montesquieu élete

A hatalommegosztás tanának kialakulását megelőzően három kérdéskör felvázolása szükséges ahhoz, hogy az elmélet születésének körülményeit be lehessen mutatni. Egyrészt szükséges a korszak általános értékelése körüli vitákra felhívni a figyelmet, másrészt fel kell villantani Franciaország korabeli kihívásait, harmadrészt pedig fontos a szerző, Montesquieu tevékenységének a felvázolása is.

Charles Louis de Secondat, La Brède és Montesquieu későbbi bárója 1689. január 18-án született La Brède-ben és 1755. február 10-én hunyt el Párizsban. Élete két jelentős francia király, XIV. Lajos és XV. Lajos uralkodásának idejére esett. A XVIII. századi francia

---

¹ egyetemi tanár, tanszékvezető, Károli Gáspár Református Egyetem ÁJK Jogelméleti Tanszék (e-mail: toth.zoltan@kre.hu).

² adjunktus, megbízott tanszékvezető, Károli Gáspár Református Egyetem ÁJK Jogi Történelmi Tanszék (e-mail: nagy.peter@kre.hu).

³ Jelen tanulmány DOI száma: 10.59558/jesz.2024.4.189

történelem értékelése számos vita középpontjában állt. Ennek a kérdéskörnek csupán felvillantására van mód jelen tanulmány keretei között, azonban mégsem hagyható el teljesen, mivel Montesquieu műveinek születése szempontjából kulcsfontosságú.

Voltaire már a XIV. Lajos százada (*Le Siècle de Louis XIV*) című, 1751-ben megjelent első nagy történelmi munkájában szembeállította XIV. Lajos „nagyyszerű korát” XV. Lajos „silány uralkodásával”.⁴ Ez a narratíva hosszú időre meghatározóvá vált a korszakról való gondolkodásban,⁵ amelynek hosszantartó negatív színezetéhez az is jelentős mértékben hozzájárult, hogy a XIX. századtól kezdve a legtöbb szerző értékelésének origóját a francia forradalom adta.

A vonatkozó magyar jogtörténeti szakirodalomból Bónis György 1956-ban publikált, Montesquieu halálának 200. évfordulója alkalmából tartott Montesquieu jogi és politikai nézetei című előadását kell kiemelni. A francia marxista társadalomtörténet megállapításait interpretálta, aminek legnagyobb hatású, a magyar szerzők előtt sem ismeretlen szerzője Georges Lefebvre francia történész volt.⁶ Bónis az elemzését azzal kezdte, hogy megállapította, hogy „Montesquieu hatalmas alakja” két nagy történelmi korszak határán állt. Amikor megszületett, akkor Franciaország XIV. Lajos „pompás és kárhozatos uralma alatt nyögött. Angliában a végképp hatalomra jutott burzsoázia éppen a trónfoglalás feltételeiről alkudozott Orániai Vilmossal.” Ezzel szembeállította XV. Lajos uralkodását, és plasztikusan érzékeltette azt a folyamatot, amelyben minden mozzanat a forradalomhoz vitte közelebb az egyre nagyobb válságba süllyedő országot: „Amikor az első, nagyhatású könyvét, a *Perzsa Leveleket* írta, hazája már kitapasztalta a kéjvágó régens⁷ közömbösségét, a teológusok késhegyig menő vitáit és az állami tőzsdespekuláció első kísérletét. Amikor főműve, a *Törvények Szelleméről*⁸ megjelent, a velejéig rothadt francia udvar a csábító szépségű és tehetséges, de féktelenül önző és felelőtlen polgárlány, Madame de Pompadour parancsait leste. Halálakor már nem lehetett megállítani a nagyburzsoázia gazdagodását, a manufaktúra fejlődését és a parasztság elnyomorodását, a mélyben ott morajlott a francia forradalom.”⁹

Az újabb szakirodalom ezen időszakot illetően már más következtetéseket emel ki. Hahner Péter a XVII–XVIII. századi egyetemes történelmet felölelő tankönyvében XV. Lajos uralkodását a „Franciaország aranykora 1715-1786.” című fejezetben tárgyalja, és határozottan érvel az új szemlélet helyessége mellett: „Több régebbi történetíró kizárólag a század végén bekövetkező forradalom szemszögéből tanulmányozta Franciaország 18. századi történetét, és úgy mutatta be, mint az általános hanyatlás válságkorszakát. Ez a nézet ma már teljesen elavult, egyes mai történészek inkább gazdasági és kulturális aranykornak nevezik a 18. századot.”¹⁰

Louis Desgraves meghatározó munkájában megjegyezte, hogy a közügyek iránt érzékeny Montesquieu-t az 1710-es években fiatal kora ellenére mélyen megrendítették a korszak problémái. A spanyol örökösödési háború nyomorúságai, amelyek csak 1713-ban, az utrechti békével értek véget, súlyosan kihatottak a mindennapi életre. A franciák között ugyancsak jelentős aggodalmak tárgyát képezte a királyi hatalom utódlásának kérdése, ugyanis XIV. Lajos uralkodása a végéhez közeledett. A király legidősebb gyermeke és örököse, Bourbon Lajos (a Nagy Trónörökös) 1711. április 14-én meghalt, a király unokája, Lajos,

⁴ Köpeczi Béla: *A francia felvilágosodás – Európa nagy korszakai*. Budapest, 1986, 180. o.

⁵ Lásd: Papp Imre: *A francia nemesi társadalom a XVIII. században*. L'Harmattan, Budapest, 2005, 22-36. o.; Hahner Péter: *A nagy francia forradalom, a polgárság és a kapitalizmus: Egy historiográfiai vita története*. In *Világtörténet*, 1987. 9. évf. 4. szám, 47-74. o.

⁶ Hahner 1987: 48. o.

⁷ Philippe Charles d'Orléans (1674-1723).

⁸ A szöveg gördülékenysége érdekében a *Törvények szelleméről* eredeti alakot helyenként *Törvények szelleme* alakban toldalékolva használjuk.

⁹ Bónis György: *Montesquieu jogi és politikai nézetei*. In *A Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei*, 1956. 7. évf. 3. szám, 209. o.

¹⁰ Hahner Péter: *A régi rend alkonya. Egyetemes történet 1648-1815*. Kronosz Kiadó, Pécs, 2021, 489. o.

Burgundia hercege, a Kis Trónörökös („*le Petit Dauphin*”) tíz hónappal később, 1712. február 18-án követte apját. Pár nappal később, március 8-án halt meg a Kis Trónörökös legidősebb fia, Lajos bretagne-i herceg is. Az aggodalmakkal teli légmentesítést sem oldotta, hogy 1710. február 15-én született meg a Kis Trónörökös kisebbik fia, Lajos, Anjou hercege, a későbbi XV. Lajos,¹¹ aki két évesen, gyenge egészséggel vált a trón várományosává.

A korábban említett eltérő értékeléseknek kétségtelenül alapjául szolgált, hogy XV. Lajos uralkodása sem hozhatott megnyugvást azoknak a kortársaknak, akik Franciaország sorsáért aggódtak. Az országot súlyos külpolitikai kudarcok érték, az uralkodó minden háborúját elvesztette. 1719-ben kitört a spanyol-francia háború, ami végül a francia pozíciók spanyolországi és gyarmati meggyengülését eredményezte. 1733-ban Franciaország beavatkozott a lengyel örökösödési háborúba, de XV. Lajos apósát, Leszczyński Szaniszlót nem tudta visszasegíteni a lengyel trónra. Az 1738-as bécsi békében Franciaország csak a lotharingiai hercegséget kapta meg. Az osztrák örökösödési háborúban Franciaország Ausztria oldalán vett részt, amelyet Anglia és Poroszország győzelme pecsételt meg. Az 1756 és 1763 közötti hétéves háborúban Franciaország Ausztria és Oroszország oldalán harcolt Anglia és Poroszország ellen. Ennek az lett az eredménye, hogy a párizsi békében elvesztették gyarmataik jó részét, Kanadában, a Mississippi vidéken és Indiában. Ezek a háborúk azonban csak XV. Lajos uralkodásának vége felé éreztették hatásukat a francia belpolitikában, amikor hozzájárultak a már meglévő feszültségek elmélyüléséhez.¹²

A külpolitikai kudarcok hosszú ideig még nem gyakoroltak hatást a francia gazdaságra, az 1730-as évektől gazdasági növekedés volt megfigyelhető.¹³

Montesquieu életének legfontosabb ide vonatkozó eseményeire szorítkozva ki kell emelni, hogy családja több évszázadra visszavezethetően nemességgel rendelkezett. Apai felmenői mindannyian a katonai, a hivatali, valamint az egyházi nemességhez tartoztak,¹⁴ a család maga pedig leginkább a taláros nemesség közé volt sorolható.

Montesquieu középfokú tanulmányait követően Bordeaux-ban jogot tanult, majd jogi ismereteinek elmélyítése érdekében Párizsba utazott. 1709 és 1713 közötti párizsi évei alatt állította össze a *Collectio Juris* című, hatkötetes kéziratos jogi jegyzeteit, amely alapos jogi ismereteire utalt és az államügyek iránti érdeklődésének fontos lenyomataként értékelhető.¹⁵

Montesquieu apja, Jacques de Secondat betegsége, majd 1713. november 15-én bekövetkezett halála miatt az ifjú jogásznak haza kellett térnie és átvennie a birtok igazgatását. 1714. február 12-én Montesquieu bírói tisztséget vásárolt a bordeaux-i parlamentben, amelynek ára 24 000 livre volt.¹⁶ Ennek a testületnek csupán a neve volt azonos a törvényhozó testülettel. Ezek a grémiumok a francia Ancien Régime legfelső ítélkező fórumai voltak. Fontos néhány mondatban összegezni ezeknek a szerepét a korabeli államban és jogrendszerben, mivel ezek fontos szerepet játszottak mind a Secondat család, mind pedig Montesquieu életében is.

A királyi hatalom gyakorlását korlátozó egyik legfontosabb társadalmi-politikai szerveződés a megvásárolható és örökíthető hivatalok bonyolult rendszere volt. Az ilyen típusú, privilégiumokkal járó hivatalok elterjedésével új társadalmi réteg született, amely jelentős befolyással volt az állam működésére: a királyi bíróságokra, a pénzügyi apparátusra és az államigazgatás egyéb területeire is. 1665-ben például negyvenhatezer, 1771-ben pedig már ötvenegyezer hivatal volt. A hivatalok megvásárlásával testületekbe tömörülő tulajdonosaik a királyi hatalommal szemben autonómiára tettek szert. A XVIII. században ezzel gyakorta éltek

¹¹ Desgraves, Louis: Montesquieu. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 55. o.

¹² Köpeczi: i.m. 16. o.

¹³ Papp: 2005, 245. o.

¹⁴ Desgraves: i.m. 8. o.

¹⁵ Desgraves: i.m. 42. o.

¹⁶ Desgraves: i.m. 59-67. o.

is annak érdekében, hogy érvényesítsék a partikuláris érdekeiket. Ezeknek a tisztségeknek a legbefolyásosabb csoportjait a parlamentek alkották.¹⁷

A XVIII. század közepén tizenhárom működött Franciaország különböző nagyvárosaiban. A tagokat eredetileg a király nevezte ki, csak később vált a tagság megvásárolhatóvá és örökölhetővé. A királyi rendeleteket a parlamentek iktatták be a jogszabályok közé. A gyengekező uralkodók idején igazságszolgáltatási és rendfenntartási feladatok mellett komoly szerepet tölthettek be a jogrend védelme szempontjából. A nekik nem tetsző intézkedések ellen óvást emelhettek abban az esetben, ha úgy ítélték meg, hogy a szóban forgó új rendelet ellentmond a monarchia „ősi törvényeinek” vagy a király korábbi rendeleteinek. A XVIII. századra a parlamentek az abszolút monarchia egyetlen szervezett ellenzékének a szerepét is betöltötték.¹⁸ Ez a rendszer egy új rendi képződményt jelentett. Papp Imre megállapította, hogy „[e]gyes történészek szerint a 18. századra az abszolutizmus a hivatalvásárlás által korlátozott hatalommá vált. Többek között ezért kényszerült a központi hatalom a királyi biztosokból egy újabb apparátust kialakítani, amely már nem rendelkezett semmilyen autonómiával.”¹⁹

A húszas évei végén tehát Montesquieu máris sikeres közéleti személyiség volt, családot alapított, irányította földbirtokait, tanácselnöke volt a parlamentnek és tagja a Bordeaux-i Akadémiának. A parlament elnöki tisztségét azonban 1748-ban eladta. Eredetileg azért lett parlamenti bíró, hogy eleget tegyen apja és nagybátyja akaratának, és hogy megőrizze családja számára azt a hagyományt, amely szerint a Secondat-k a semmiből emelkedtek társadalmi rangra.²⁰

Ezzel párhuzamosan, a bordeaux-i évei során Montesquieu számos tanulmányt írt, a legjelentősebb publikációi az állampénzügyek és az egyetemes monarchia elemzésével foglalkoztak. 1715-ben, XIV. Lajos halálát követően egy emlékiratot is készített a francia államadóságról. Élénk figyelemmel követte a XV. Lajos kiskorúsága idején kormányzó régenség politikáját is. Bírálta a miniszterek sokszor kudarcba fulladt kísérleteit, de egyértelműen pozitívan értékelte, hogy véget ért XIV. Lajos „komor és zsarnoki uralma”, amelyet a valláspolitikája és a katonai agressziói miatt később is bírálat tárgyává tett.²¹

1721-ben jelent meg a Perzsa levelek című munkája. Az 1720-as évek végétől több évet töltött Angliában, amely jelentős hatást gyakorolt Montesquieu-re. Judith Shklar értékelése szerint „[a]z Angliában megismert szellemi és politikai szabadság nemcsak örömteli személyes tapasztalatot jelentett Montesquieu számára, hanem fontos volt egész későbbi intellektuális fejlődése szempontjából is. Anglia példája meggyőzte arról, hogy a jog uralma és a politikai szabadság gyakorlati lehetőségek, melyek valamilyen módon minden modern európai állam előtt nyitva állnak, s így Franciaországnak sem kell örökké túrnie az abszolút monarchiát.”

Az angliai útját követően kezdte meg azt az óriási munkát, amelynek eredménye A törvények szelleméről című műve lett.²² Az 1748-ban kiadott nagyszabású munka pedig óriási hatást gyakorolt a felvilágosodás korában és azt követően is.

¹⁷ Papp Imre: Abszolutizmus alulnézetből. Tartományi kormányzás Franciaországban a 18. században. In Halmos Károly – Klement Judit – Pogány Ágnes – Tomka Béla (szerk.): A felhalmozás míve: Történeti tanulmányok Kövér György tiszteletére. Budapest, Századvég Kiadó, 2009, 426. o.

¹⁸ Hahner Péter: Utószó. In Montesquieu: A törvények szelleméről. Sapientia humana, 2000, 1035-1036. o.

¹⁹ Papp: 2009, 426. o.

²⁰ Desgraves: 2003, 59-67. o.

²¹ Shklar, Judith N.: Montesquieu. Atlantisz, Budapest, 1994, 28-30. o.

²² Shklar: 1994, 33. o.

II. Montesquieu elmélete a hatalommegosztásról

A hatalommegosztás²³ (eredeti formájában: a hatalmi ágak elválasztása)²⁴ kérdése a maga tisztaságában először John Locke-nál jelentkezett, aki szerződéselméletében²⁵

²³ A hatalommegosztás tana – bár a szakirodalomban ellenkező vélemények is léteznek – modern találmány, melynek megalkotása John Locke, mai legerjedtebb formájának kitalálása pedig Montesquieu nevéhez fűződik. Bár kétségtelen, hogy egyrészt a hatalom korlátairól már az ókorban és a középkorban is szó esett, ezek társadalmi, politikai, esetleg gazdasági természetű korlátok voltak, nem pedig a hatalmi funkciókat ellátó egyes állami szervek közötti funkciómegosztás és formális (dedikált) hatalmi ellensúlyok léte; másrészt az állami szervek alanyi jellegű megkülönböztetése még nem járt együtt a hatalmi funkciók elválasztása igényével. Takács Albert megfogalmazásában: „A hatalommegosztás elméletének eredőit a ... teoretikusok már az ókor vegyes kormányforma (status mixtus) felfogásában megpillantják. Eszerint Platón, Arisztotelész, Polubios is a hatalommegosztás gondolatát megfogalmazók közé tartozna. A történeti analógiák ilyenfajta keresése azonban éppen a gyakorlati jelentőséget és hasznosíthatóságot lúgozza ki a hatalommegosztás alkotmányos követelményéből. Az antik vegyes kormányforma tanai ugyanis csak a különféle >>hatalmak<< alanyi megkülönböztetését fogalmazták meg ..., a tevékenységek megosztásának szervezeti és funkcionális aspektusait azonban nem ismerték, s ezért szükségképpen maradt tisztázatlan e gondolatokban a megosztott hatalmak egymáshoz való viszonya.” [Takács Albert: A hatalommegosztás elvének alkotmányelméleti értelmezése, 94-95. o. In Mezey Barna (szerk.): Hatalommegosztás és jogállamiság. Osiris Könyvkiadó, Budapest, 1998, 94-149. o.]

²⁴ A – ma már „hatalommegosztássá” finomodott – hatalmi ágak elválasztása (az egyesült államokbeli gyakorlat alapján kialakult elnevezéssel: „fékek és ellensúlyok rendszere” – „system of checks and balances”) azt a tartalmi követelményt fejezi ki, hogy az egyes állami funkciókat biztosító hatalmi ágak elkülönüljenek, és egymást kölcsönösen korlátozzák és ellenőrizzék. A hatalmi ágak elválasztása azt jelenti, hogy minden állami funkció gyakorolhatóságának megvan a maga terrénuma, amelyen az adott hatalmi funkció gyakorlója nem léphet túl. Ez az elképzelés azon a megfontoláson nyugszik, hogy minden hatalom szükségképpen addig terjeszkedik, amíg más hatalom nem állja útját, vagyis az önkényuralmat csak úgy lehet megakadályozni, ha az állami teljhatalom részjogosítványait különböző hatalmi centrumokba osztjuk szét: a hatalom egyetlen korlátja egy másik hatalom, ezért az egyes rész hatalmakat mind személyileg, mind szervezeten, mind funkcionálisan el kell egymástól választani. Az eredeti elv, a hatalmi ágak elválasztása később a hatalommegosztás mai követelményére finomodott (és vált egyszersmind általánosan elismert, bevett államszervezési alkotmányos elvvé); utóbbi annyiban különbözik az előbbtől, hogy a gyakorlatban kiderült: a hatalmi ágak merev szétválasztása nem lehetséges, de nem is szükségszerű; a hatalmi funkciók áthatják egymást, és az állami célok megvalósítása érdekében e funkciók gyakorlói együtt kell, hogy működjenek. Ezenkívül a mai parlamentáris kormányzati rendszerekben az eredeti elv illuzórikus is: a törvényhozó és a végrehajtó hatalom gyakran ténylegesen összefolyik, illetve az ilyen hatalmat gyakorlók személye adott esetben egybeeshet. Sartori szerint a hatalmi ágak elválasztása azt jelenti, hogy a kormány független a parlamenttől, és nem tartozik annak politikai felelősséggel; míg a hatalommegosztás esetében ez a politikai felelősség érvényesül, azaz a parlament beavatkozhat a kormány működésébe (végső esetben elmozdíthatja, leválthatja azt), ha politikájában eltér a népképviselői szerv által meghatározott irányvonalától. Tehát „az elkülönültség a végrehajtó hatalomnak a parlamenttől való >>elválasztását<< jelenti, a hatalommegosztás pedig azt, hogy a kormány a parlament támogatásán áll vagy bukik”; így előbbi elv szerint „a parlament nem avatkozhat be a kormány belügyeibe, a végrehajtó hatalom szférájába”, cserébe a végrehajtó hatalom sem oszthatja fel a parlamentet. (Vö. Sartori, Giovanni: Összehasonlító alkotmányművelés. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003, 110. o.)

²⁵ Érdekeség, hogy Locke szerint a társadalmi szerződés megkötése nemcsak államelméleti fikcióként vagy igazoló elvként magyarázza az emberek tényleges hatalom alá vetettségét; azt ő – ritka kivételképpen a kontraktualizmus gondolkodói közül – valódi, történeti eseménynek tartotta, és részint logikus elméleti levezetéssel, részint példák sorával igyekezett igazolni, hogy ilyen szerződés megkötésére, vagyis az állam tényleges, egy meghatározott történelmi pillanatban történő létrejöttére sor került. (Lásd ehhez részletesebben: Vö. Locke, John: Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról. Gondolat Kiadó, Budapest, 1986, 109-118. o.) Az elmélet korabeli kritikájához, és különösen ahhoz a szövszerinti értelmezéshez, hogy lehetetlen, hogy a szerződés valóban megtörtént esemény legyen, hiszen egyszerűen nincs akkora mező, ahol az emberek összejöhetnének lásd különösen: Rigó Balázs: Robert Filmer és a patriarchális államelmélet. In Jogi Tanulmányok, 2016/1. szám, 275-284. o. és Rigó Balázs: Sir Robert Filmer patriarchális államelméletének gyökerei a kora újkori eszméramlatok tükrében. In Jogtudományi Közöny 2017/2. szám, 66-75. o. végül Rigó Balázs: Sir Robert Filmer élete és a patriarchalizmus keletkezésének Filmer személyében rejlő okai. In Koncz István – Szova Ilona (szerk.): A 15 éves PEME XV. PhD – Konferenciájának előadásai 1. kötet. Professzorok az Európai Magyarországiért Egyesület, Budapest, 2017, 159-168. o.

gyakorlatilag két, elviekben pedig háromféle állami²⁶ hatalmat különböztetett meg;²⁷ a hatalommegosztás máig ható nagy klasszikusának azonban ma mégsem Locke-ot, hanem Montesquieu-t tartjuk, aki a locke-i elméletet továbbfejlesztette, és a kortárs társadalmi és politikai problémák megoldása igényének fényében gondolta át.

Montesquieu hatalommegosztási tanát az 1748-as A törvények szelleméről (*De l'esprit des lois*) című nagy ívű munkájában²⁸ fogalmazta meg. Szerinte a törvényeknek alapvetően két fajtája van: a természeti törvények, amelyek a dolgok természetéből, a viszonyok belső logikájából következnek, és amelyek áthághatatlanok (megsérthetetlenek), mert meghatározott dolgok közötti kauzális kapcsolatokat fogalmazzák meg (pontosabban: írnak le);²⁹ ezzel szemben a tételes törvények az emberek számára alkotottak, tudatos döntéssel születettek, szabályaik pedig előíró (normatív) jellegűek. Ez utóbbi körbe tartoznak a vallási törvények, melyek az embernek Istennel szembeni kötelezettségeit fogalmazzák meg; az erkölcsi törvények, melyek az embernek önmagával szemben fennálló kötelezettségeire intenek; valamint a politikai-polgári törvények, amelyek pedig az emberek más emberekkel kapcsolatos viszonyait szabályozzák.³⁰

A tételes emberi törvények háromféle normacsoportba tartozhatnak: a nemzetek közötti viszonyokat szabályozó nemzetközi jogba, az állam (a vezetők) és a polgárok kapcsolatait rendező politikai jogba, valamint a polgárok egymás közti viszonyaira vonatkozó polgári jogba.

²⁶ Államnak nevezünk a következőkben minden, jogilag szabályozott, szervezett, egységes politikai közösséget; így e szót kifejezetten *nem* annak modern politikaelméleti értelmében (vö. pl. Paczolay Péter: Államelmélet I. Machiavelli és az államfogalom születése. Korona Kiadó, Budapest, 1998, 113-146. o., illetve Paczolay Péter: Machiavelli államfogalma. In Tóth Károly (szerk.): Emlékkönyv Szentpéteri István egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára. Acta Universitatis Szegediensis de József Attila Nominatae: Acta Juridica et Politica, Szeged, 1996, 447-463. o., továbbá Takács Péter: A modern állam kialakulása és változásai, 108-113. o. In Takács Péter – H. Szilágyi István – Fekete Balázs: Államelmélet. Fejezetek és előadások az állam általános elmélete köréből. Szent István Társulat, Budapest, 2012, 108-130. o.) használjuk. (Az állam általunk használt fogalma így felöleli egyebek mellett az ókori ázsiai despotikus rendszereket, a görög poliszokat, Rómát vagy éppen a feudális monarchiákat – vö. ehhez az államfogalomhoz pl.: Szilágyi Péter: Jogi alaptan. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2011, 73-142. o.) (Az állam fogalma e két eltérő megközelítésének bemutatását l. pl.: Egri-Kovács Krisztián: Állam- és szuverenitáselmélet I. In Jogelméleti Szemle, 2010/4. szám)

²⁷ A locke-i hatalommegosztási tan kialakulásának bemutatását és e tan ismertetését lásd a szerzők korábbi munkájában: Tóth J. Zoltán – Nagy Péter: A hatalmi ágak elválasztása modern elméletének kialakulása: a locke-i hatalommegosztási tan születése. In Jogelméleti Szemle, 2017/4. szám, 134-142. o.

²⁸ A törvények szelleméről Genfben jelent meg, mely a felvilágosult gondolkodók körében aratott siker mellett számos kritikát is kapott. Különösen egyházi körökből érték a művet támadások, főleg a világi törvények vallási normák feletti primátusa miatt. 1751-ben a Szent Hivatal a könyvet Indexre is tette.

²⁹ A természeti törvények jellege függ azoktól a dolgoktól (illetve azoknak a dolgoknak a jellegétől), amelyek viszonyát a természeti törvény meghatározza. Más természeti törvények vonatkoznak a fizikai világra (például mozgástörvények), mások az állatokra, és megint mások az emberekre. A *homo sapiens* irányadó természeti törvények közül az első a béke törvénye, a természeti állapotban ugyanis az emberek ösztönszerűen gyengébbnek tartják magukat másoknál, ezért félnék mindenkitől. Ehhez a félelemhez járul a második természeti törvény, a táplálék szerzése iránt vágy, amely az embereket – önmaguk fenntartására készítve – még mindig eltávolítja egymástól. Ezt a félelmet azonban hamarosan leküzdí a természetes vonzódás, amely végül indukálja a negyedik, emberekre vonatkozó természeti törvény érvényesülését: a társadalomban élés iránti vágyat (amely montesquieu-i fogalom gyakorlatilag megegyezik Hugo Grotius „*appetitus societatis*”-fogalmával). (Vö. Montesquieu: A törvények szelleméről. Osiris Kiadó – Attraktor Kft., Budapest, 2000, 50-51. o.) Végző soron tehát a dolgok logikájából és az egyének természetes ösztöneiből szükségszerűen következik, hogy az emberek – egymással szemben érzett félelmeiket legyőzve – létrehozzák a polgári társadalmat; az elméletnek a legtöbb kontraktualista elmélettel való megkülönböztető sajátossága viszont az, hogy Montesquieu szerint éppen a társadalomba lépés által szűnik meg az egyenlőség és jön létre az egyenlőtlenség állapota, vagyis az emberek közötti harc az emberi együttélés polgári-politikai szakaszában indul meg. („Mihelyt az emberek társadalomban élnek, elvesztik gyöngeségük érzetét; az egyenlőség, amely addig fennállt közöttük, megszűnik, és elkezdődik a harc állapota. Mindegyik különálló társadalom kezdi érezni a maga erejét, s ez előidézi a harc állapotát nemzet és nemzet között. Mindegyik társadalomban az egyének is kezdik érezni saját erejüket ... és ez közöttük is harci állapotot teremt. A harc állapotának ez a két fajtája hozza létre a törvényeket az emberek között.”)(Montesquieu: i.m. 51-52. o.)

³⁰ Vö. Montesquieu: i.m. 52. o.

A politikai jog szabályai a kormányzat fajtájától függenek, amely háromféle lehet: köztársasági, monarchikus és önkényuralmi.³¹ A köztársasági kormányzatban annak természete szerint a nép vagy a nép egy része tartja kezében a hatalmat (ha a nép egésze irányítja önmagát, akkor a köztársasági kormányzat demokratikus, ha pedig a nép egy része, meghatározott csoportja kormányoz, akkor a köztársaság arisztokratikus); a monarchiát egy egyeduralkodó irányítja, ám azt nem önkényesen, hanem előre lefektetett törvények útján teszi; végül az önkényuralmi kormányzatban minden szintén egy ember akaratától függ, ez az ember azonban nincs alávetve a törvényeknek, hanem zsarnoki módon, korlátok nélkül parancsolhat állama polgárainak.^{32 33} A kormányzat egyes fajtáinak előbb említett természete meghatározza azok vezérelvét is, vagyis azt a jellemzőt, amely az adott állami berendezkedésben értéknek tekintetik: így a demokrácia vezérelve az erény,³⁴ az arisztokráciáé a mérséklet,³⁵ a monarchiáé a becsület,³⁶ az önkényuralomé pedig a félelem.³⁷

Az állam legfontosabb feladata, hogy a szabadságot garantálja. A szabadság szónak Montesquieu kétféle jelentést tulajdonít:³⁸ az egyrészt a közvetlenül az emberek, vagyis az állampolgárok számára biztosított szabadságot, azaz az egyéni akaratnak megfelelő magatartás tanúsításának lehetőségét jelenti,³⁹ másrészt az ún. politikai szabadságot, vagyis az emberek biztonságát.⁴⁰ Utóbbi kifejezetten nem azt jelenti, hogy az emberek azt tehessék, amit szeretnének; „az államban ... a szabadság csak abban állhat, hogy az ember megtehesse azt, amit akarnia kell, és ne lehessen arra kényszeríteni, hogy olyat tegyen, amit nem szabad

³¹ A kormányzat(i formák) három fajtájának megkülönböztetése ókori hagyományokra nyúlik vissza, és egészen a XVIII. századig a politikai filozófiai gondolkodás toposzának számított. Platón szerint például az egyszemélyi hatalomgyakorlás jó (és az összes államtípus legjobb) formája a királyság, amelyben egy egyszemélyi vezető (egy bölcs filozófus-király) gyakorolja a hatalmat mindenki érdekében (vö. Platón: *Államférfi*. In Platón válogatott művei, II. kötet, Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest, 1997, 90. o.), legrosszabb formája pedig a türannisz, ahol egy zsarnok gyakorolja a hatalmat, kizárólag a maga érdekében. A több személy által gyakorolt jó (a közösség érdekében megvalósuló) forma az arisztokrácia, a rossz (az önös érdekekből létrejövő) pedig az oligarchia (esetleg, ha az az „örök” örökös hatalmán alapul: timokrácia), míg a sokak (mindenki) által gyakorolt hatalom a demokrácia, mely azonban mindig és szükségképpen rossz, egyrészt önmagában is, másrészt pedig azért, mert a demokráciából, vagyis az egész démosz hatalmából alakul ki a legkönnyebben a türannisz. (Vö. Platón: *Az állam*. LAZI Könyvkiadó, Szeged, 2001, 256-280. o.) Arisztotelésznél a jó államformák a királyság, az arisztokrácia és a „timokrácia” vagy politeia, mely a nép egyfajta jó uralmát jelenti, míg ezek elfajult formái a türannisz, az oligarchia és a demokrácia. (Vö. Arisztotelész: *Nikomakhoszi ethika*. Magyar Helikon, Budapest, 1971, 224-225.)

³² Vö. Montesquieu: i.m. 56-68., illetve 71-72. o.

³³ A monarchia polgárai Montesquieu szerint alattvalóknak tekinthetők, mert szabályok révén irányítják őket, míg a zsarnokságban élő emberek tulajdonképpen nem többek, mint uruk kényének kitétt, jogok nélküli rabszolgák.

³⁴ Vö. Montesquieu: i.m. 72. o.

³⁵ Vö. Montesquieu: i.m. 75. o.

³⁶ Vö. Montesquieu: i.m. 77. o.

³⁷ Vö. Montesquieu: i.m. 79. o. Éppen ezért Montesquieu szerint az önkényuralom sohasem olyan stabil, mint egy mérsékelt kormányzat, mivel a zsarnoki rendszerekben az engedelmesség az élet elvesztésétől való félelmen alapul, míg mérsékelt kormányzatokban a becsület, illetve a dicsőség a legnagyobb kincs. „Általános elvnek vehető: egy-egy államban a dicsőség vágya az alattvalók szabadságának mértéke szerint nő vagy csökken; a dicsőség sosem jár együtt a szolgasággal.” (Montesquieu: *Perzsa levelek*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1986, 147. o.) „Ám a becsület, a hírnév és az erény szentélye, úgy látszik, a köztársaságokban s azokban az országokban állt, amelyek valóban megérdemlik a haza nevet.” (Montesquieu: i.m. 148. o.) Montesquieu azt vallja, hogy az erény köztársaságban pusztán annyi, mint a köztársaságot szeretni, demokráciában pedig ezen felül az egyenlőség és a mértékletesség szeretetét is jelenti. Ez utóbbi (vagyis a mértékletesség szeretete) pedig jellemző az arisztokráciára is. (Vö. Montesquieu: *A törvények szelleméről*, 100-101., illetve 111. o.)

³⁸ „Azoktól a törvényektől, amelyek az alkotmánnyal kapcsolatban hozzák létre a politikai szabadságot, megkülönböztetem azokat, amelyek a szabadságot az állampolgár számára biztosítják.” (Montesquieu: i.m. 245.)

³⁹ „A filozófiai értelemben vett szabadság az egyéni akarat gyakorlásában vagy legalábbis abban a meggyőződésben áll, hogy az ember szabadon gyakorolja akaratát.” (Montesquieu: i.m. 293. o.)

⁴⁰ „A politikai szabadság a biztonságban áll, vagy legalábbis abban a véleményben, amelyet az ember a saját biztonsága felől alkot.” (Uo.)

akarnia”.⁴¹ Ez tehát egy hipotetikus akaratot, egy fiktív helyességet jelent, mely nem azonos az egyes emberek egyéni akaratával vagy azok összességével – ennyiben Montesquieu egyszerre volt Rousseau „általános akaratának”⁴² a megelőlegezője és a kanti szabadságfogalom mint *categoricus imperativus* egyik inspirálója.⁴³ Ilyen politikai szabadság azonban fogalmilag nem létezhet az önkényuralomban, csak mérsékelt kormányzatokban (vagyis köztársaságban vagy monarchiában), és – Montesquieu azóta örökbecsűvé vált szavaival – ezekben is „csak akkor van szabadság, ha a hatalommal nem élnek vissza. Örök tapasztalat viszont, hogy minden ember, akinek hatalma van, hajlik arra, hogy azzal visszaéljen; ezt addig teszi, amíg korlátokba nem ütközik. ... Hogy a hatalommal ne lehessen visszaélni, ahhoz az kell, hogy a dolgok helyes elrendezése folytán a hatalom szabjon határt a hatalomnak.”⁴⁴ Montesquieu azóta etalonná vált – bár A törvények szelleméről című művében, ha nem is marginálisnak, de legalábbis nem központi jelentőségűnek szánt, annak nagyjából mindössze egyhetvenednyi (!) részét kitevő⁴⁵ – hatalommegosztási tana a következőképpen mutatható be.

⁴¹ Montesquieu: i.m. 246. o.

⁴² Rousseau szerint a törvények létrehozatalának módjára két kikötés létezik: hogy azt az egész nép alkossa meg, és az egész népre vonatkozzon. Vagyis a rendelkező akarat és a rendelkezés tárgya egymással meg kell, hogy egyezzen, az akarat önmagára kell, hogy irányuljon. Ez azonban azt is jelenti, hogy minden ember kétféle pozícióban vesz részt az állam életében: mint az általános akarat letéteményese, vagyis mint a főhatalom része, másrészt pedig mint a törvények címzettje és kötelezettje. Az alávetés tehát valójában önmagának történik, nem pedig mások akaratának, hiszen egyrészt a főhatalom egyik gyakorlójaként a törvények alávetettje egyszerre azok forrása is, másrészt mindenkit éppen annyira kötelezhetnek a törvények útján mások, amennyire ő is kötelezhet a törvények útján más embereket. Ennek következtében a nép minden egyes tagja köteles engedelmeskedni a népnek, vagyis tulajdonképpen saját magának, még akkor is, ha a polgár közvetlen egyéni érdeke konkrét esetben ellenkeznék is a közösség egészének érdekével; ha ugyanis nem teszi, a közösség képviselője, a főhatalom akaratának kikényszerítője, azaz a bíróság büntetést alkalmazhat a törvénynek ellenszegülő polgárral szemben: „Hogy tehát a társadalmi szerződés ne legyen pusztán szó, hallgatólagosan beleértik azt a megállapodást, amely nélkül az összes többi hatástalan volna: aki nem hajlandó követni az általános akaratot, azt az egész alakulat fogja engedelmeskedésre kényszeríteni; más szóval, kényszeríteni fogják, hogy szabad legyen, hiszen a kettő egy és ugyanaz.” (Rousseau, Jean-Jacques: A társadalmi szerződésről avagy a politikai jog elvei. In Rousseau, Jean-Jacques: Értekezések és filozófiai levelek. (szerk.: Ludassy Mária), Magyar Helikon, Budapest, 1978, 482. o.)

⁴³ Utóbbi még egyértelműbben alátámasztja Montesquieu azon kijelentése, miszerint: „A szabadság az a jog, hogy mindenki megteheti azt, amit a törvények megengednek; és ha valamely állampolgár megtehetné azt, amit a törvények tiltanak, nem lenne többé szabad, mert erre másoknak is meglenne ugyanez a lehetősége.” (Montesquieu: i.m. 246. o.) Ez a gondolat később Kantnál a következőképpen jelentkezik: „úgy válasszunk, hogy választásunk maximái ugyanabban az akarásban egyúttal általános törvényként is benne foglaltassanak”. (Kant, Immanuel: Az erkölcsök metafizikájának alapvetése. In Kant, Immanuel: Az erkölcsök metafizikájának alapvetése – A gyakorlati ész kritikája – Az erkölcsök metafizikája, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1991, 75. o.) Az ész arra tanít, hogy cselekedeteink olyanok lehetnek, amilyeneket mi is elviselünk másoktól; ez garantálja szabadságunkat. Ha ugyanis cselekedetünk maximája (szubjektív elve) nem használható általános tételként, mert akként megfogalmazva önmagának mondana ellent, akkor szabadságunk valójában korlátozható, és mint ilyen (a korlátozás mértékében legalábbis) nem létezik. Például a lopás (más tulajdonának annak engedélye nélküli elvétele) azért nem megengedett, mert ha a tolvaj elismerné a saját jogát vagyona mások vagyonából való gyarapítására, akkor ezzel elismerné azt az általános törvényt is, mely szerint a lopás szabad. Am ha a lopás megengedett, akkor tulajdonképpen senkinek sincs tulajdona, így magának a tolvajnak sem (hiszen ha ő cselekedetével a lopást *de facto* jogszerűnek nyilvánítja, akkor elismeri azt is, hogy tőle is jogszerűen lohatnak, ez viszont nyilvánvalóan nem lehetett az ő valódi akarata), azaz cselekedetének maximája (az öncélú vagyonszerzés) ellentmondott a cselekvésből generalizálható általános elvnek; ez tehát nem lehet az ész parancsa, nem lehet autonóm akarat, mert tagadja a szabadságot (mindenki szabadságát), amely (vagyis a szabadság maga) Kant szerint nem más, mint „függetlenség másnak a kényszerítő önkényétől” (Kant, Immanuel: Az erkölcsök metafizikája. In Kant, Immanuel: Az erkölcsök metafizikájának alapvetése – A gyakorlati ész kritikája – Az erkölcsök metafizikája, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1991, 333. o.).

⁴⁴ Montesquieu: i.m. 247. o.

⁴⁵ E témakör a könyvben még önálló fejezetcímet sem kapott.

Montesquieu – a mintának felhasználta, de általa valójában tévesen értelmezett⁴⁶ angol alkotmány alapján – három hatalmat különböztet meg (természetesen csak a mérsékelt kormányzatokon belül): a törvényhozó, a végrehajtó és a bírói hatalmat, bár ez utóbbit szoros értelemben véve nem is tekinti önálló hatalomnak.⁴⁷ A törvényhozó hatalom az, amely törvényeket alkot, módosítja azokat, vagy hatályon kívül helyezi („eltörli”) őket;⁴⁸ lényegében nem más, mint „az állam általános akarata”.⁴⁹ A második egészen pontosan „a nemzetközi jog alá tartozó dolgokra vonatkozó végrehajtó hatalom”,⁵⁰ amely azonban nemcsak „békét köt vagy háborút indít, követeket küld vagy fogad, fenntartja az állambiztonságot, és megelőzi az ellenséges betöréseket”,⁵¹ hanem bármilyen olyan cselekményt elvégezhet, amellyel a törvényhozó által lefektetetteket, azaz a „közhatározatokat” hajtja végre, azaz az előbbi általános akarathoz, a törvényhozó akaratának a végrehajtása.⁵² A bírói hatalom pedig a törvények alapján gyakorolja „a magánosok bűncselekményei vagy jogvitái feletti ítélezés hatalmát”,⁵³ azaz azt a hatalmat, hogy a törvények egyedi megsértőivel szemben eljárjon, és a törvények által meghatározott jogkövetkezményeket a törvények tisztelete és így minden ember valódi szabadsága érdekében velük szemben érvényesítse.

Azért mondható, hogy „a bírói hatalom bizonyos értelemben nem is hatalom”,⁵⁴ mert – Montesquieu elképzelése szerint – az ítélezést végző személyek időről időre változnának, azaz nem élethivatásszerűen működő jogász végzettségű bírák ítéleznének, hanem olyan laikusok, akiknek az erre szóló mandátuma csak rövid időre szól.⁵⁵ Részint ebből következik a törvény szövegéhez rendelt montesquieu-i bírósági, részint pedig az emberek valódi szabadságát garantáló törvények érvényesülése mindenekfelettségének (így a hatalommegosztás gyakorlati érvényesülésének) igényéből; szerinte ugyanis „az ítéleteknek annyira szilárdnak kell lenniük, hogy sohase legyenek mások, mint pontos törvényszövegek”.⁵⁶ „Az ország bírói ... csupán a törvény szavait kimondó szájak; élettelen lények, akik a törvényeknek sem erejét, sem

⁴⁶ Montesquieu a hatalmi ágak elkülönüléséről mint angol mintáról ír, ez az elkülönülés azonban valójában nem ment végbe; Angliában az ún. „parlamentari szuverenitás” érvényesült, mely az angol parlament közjogi és politikai szupremáciáját jelentette a többi hatalmi ág felett – Montesquieu tehát az angol kormányzati rendszer értelmezésében kifejezetten tévedett. (Vö. pl.: Slapper, Gary – Kelly, David: *The English Legal System*. Cavendish Publishing, London – Sidney – Portland, Oregon, 2004, 10. o.)

⁴⁷ Vö. Montesquieu: i.m. 248. o. E három hatalmat – Alois Riklin összegzése szerint – összesen hét szervtípus gyakorolja (nevezetesen az elektori testület, a parlament alsóháza, az esküdtszékek, a parlament felsőháza, a felsőbbíróság, a király és a miniszterek), az általános akarat pedig nem az egyének, hanem a „társadalmi hatalmak” (a király, a nemesség és a nép egésze) közötti (ezek száma által nem befolyásolt) egyenlőségen és függetlenségen nyugszik. (Vö. Riklin, Alois: *Montesquieu's So-Called 'Separation of Powers' in the Context of the History of Ideas*, 2-4. o. In *Discussion Paper Series*, September 2000, Collegium Budapest Institute for Advanced Study.)

⁴⁸ Vö. uo.

⁴⁹ Montesquieu: i.m. 250. o.

⁵⁰ Montesquieu: i.m. 248. o.

⁵¹ Montesquieu: uo.

⁵² Montesquieu: i.m. 250. o.

⁵³ Montesquieu: i.m. 249. o.

⁵⁴ Montesquieu: i.m. 253. o.

⁵⁵ „A bírói hatalmat nem szabad állandó tanácsra ruházni, hanem a nép közül választott személyeknek kell azt gyakorolniuk, az év meghatározott szakában, a törvény által előírt módon, hogy ekként olyan bíróságot lehessen alakítani, amely csak addig működik, amíg a szükség megköveteli. Ily módon a bírói hatalom, amelytől az emberek ennyire tartanak, úgyszólván láthatatlanná és semmivé válik, minthogy nincsen sem egy bizonyos társadalmi helyzethez, sem pedig egy bizonyos hivatáshoz kötve. Az emberek a bírakat nem látják folytonosan maguk előtt; tartanak a bíróságtól, de nem félnek a bíraktól.” (Montesquieu: i.m. 250. o.)

⁵⁶ Montesquieu: i.m. 251. o. Mindez azért fontos, mert „ha az ítélet csupán a bíró magánvéleményét fejezné ki, az emberek úgy élnének a társadalomban, hogy nem ismernék azokat a kötelezettségeket, amelyeket a társadalommal szemben magukra vállaltak”, (uo.) azaz tulajdonképpen olyan cselekményekért vonnák őket felelősségre, amelyek tiltott volta számukra előzetesen nem volt tudható.

szigorúságát nem képesek mérsékelni.”⁵⁷ ⁵⁸ A bírói hatalmat el kell választani mind a törvényhozó, mind a végrehajtó hatalomtól, mert különben a bíró önkényes hatalmat gyakorolna, olyan törvényeket alkalmazva, amiket saját maga fogadott el, vagy bírói és végrehajtó hatalmát elnyomásra használná fel.⁵⁹

Elméletileg azonban sokkal izgalmasabb a törvényhozó és a végrehajtó hatalom viszonya. A két hatalmat személyileg szintén el kell választani egymástól; ugyanaz a személy vagy testület egyszerre mindkét állami funkciót nem töltheti be, mert ebben az esetben az önkényuralmat semmi nem akadályozhatja meg, e személy vagy testület ugyanis magának alkotna törvényeket, amiket saját maga, külső kontroll nélkül hajthatna végre. (A legzsarnokibb hatalom pedig természetesen akkor valósulna meg, ha mindhárom hatalom egy kézben összpontosulna.)⁶⁰ Önmagában azonban az elválasztás kevés; e két hatalom ugyanis szükségképpen hatással van egymásra – épp azért képesek azon funkciójukat betölteni, hogy korlátozzák a másik hatalmi törekvéseit. A törvényhozó hatalom Montesquieu szerint a nép egészének kezében kell, hogy legyen, amely azonban e hatalmat közvetlenül nem képes gyakorolni, ügyeket egy ország lakossága nem képes megvitatni, azt tehát képviselőkre kell ruháznia,⁶¹ mégpedig két, egymást is ellenőrző, különböző (egyszerű polgári, illetve nemesi) származású képviselőkből álló testületre.⁶² A nemesek testületében, vagyis gyakorlatilag a törvényhozás felsőházában a tagságnak öröklődőnek kell lennie, ez azonban csak az „alsóház”, vagyis a választott képviselők ellenőrzésére, a meghozott törvények hatályba lépésének megakadályozására terjedhet ki, önálló jogalkotási hatalommal nem rendelkezhet.⁶³ Szükséges, hogy e testületek tagjaira (területi alapon meghatározott választókerületenként egy-egy személyre) minden polgár szavazhasson a választásokon, ám ezen túl a nép az államéletben nem vesz részt, képviselőit nem utasíthatja és nem számoltathatja be, csak a következő választások alkalmával⁶⁴ dönthet arról, továbbra is megfelelőnek tartja-e a személyét arra, hogy ő képviselje őt és a nép többi tagját.⁶⁵ A végrehajtó hatalomra ellenben nem szavaz senki, az az uralkodót kell, hogy megillessen, aki hatalmát miniszterek útján gyakorolja. E hatalom a törvények keretei között cselekszik, jellemzője az operativitás, vagyis az azonnali cselekvésre való képesség, valamint az állandó működés (miközben a törvényhozó testület csak időközönként ülésezik), feladata pedig a törvényhozó hatalmának korlátozása, mivel a törvényhozó a saját akaratát csak a cselekvő hatalom, vagyis a végrehajtás útján érvényesítheti.

⁵⁷ Montesquieu: i.m. 257. o.

⁵⁸ Továbbá: „Az önkényuralmi államokban egyáltalán nincs törvény; a bíró önmagának szabálya. A monarchikus államokban van törvény, és ahol ez pontos, a bíró ezt követi; ahol nem ilyen, a törvény szellemét kutatja. A köztársasági kormányzatban az alkotmány természetéből következik, hogy a bírák a törvény betűjéhez tartásuk magukat.” (Montesquieu: i.m. 144-145. o.)

⁵⁹ „Akkor sincsen szabadság, ha a bírói hatalom nincsen elválasztva a törvényhozó, valamint a végrehajtó hatalomtól. Ha a bírói hatalom a törvényhozó hatalomhoz kapcsolódnék, az állampolgárok élete és vagyona feletti hatalom önkényes lenne, mert a bíró törvényhozó is volna. Ha a bírói hatalom a végrehajtó hatalomhoz lenne kapcsolva, a bírónak elnyomó hatalma lenne.” (Montesquieu: i.m. 249. o.)

⁶⁰ Vö. Montesquieu: i.m. 249. o.

⁶¹ Vö. Montesquieu: i.m. 251-252. o.

⁶² „Tehát a törvényhozói hatalmat mind a nemesek testületére, mind a nép által választott képviselők testületére kell bízni, melyek külön kell, hogy ülésezzenek és tanácskozzanak, úgy, amint nézeteik és érdekeik is különbözők.” (Montesquieu: i.m. 253. o.)

⁶³ „[S]zükséges, hogy ... ez a hatalom a törvényhozásban csak akadályozó-, ne pedig határozóképesége útján vegyen részt. Határozóképeségnek nevezem azt a jogot, hogy valaki valamit maga elrendelhesen, vagy módosíthassa azt, amit más rendelt el. Akadályozóképeségen azt a jogot értem, hogy valaki megsemmisíthessen egy más által hozott határozatot.” (Montesquieu: i.m. 253-254. o.)

⁶⁴ Rendszeres választásokra tehát szükség van: „Addig, amíg a törvényhozó testületek egymást követik, a nép, ha rossz véleménye van a működő törvényhozó testületről, joggal reménykedik a következő törvényhozó testületben. De ha a törvényhozó testület mindig ugyanaz, a nép, látva annak romlottságát, mit sem fog remélni többé az általa alkotott törvényektől; vagy fellázadna, vagy nemtörődömségbe esnék.” (Montesquieu: i.m. 255. o.)

⁶⁵ Vö. Montesquieu: i.m. 252. o.

A törvényhozás megfelelő mederben tartására szolgál a végrehajtó hatalom azon joga, hogy normatív alapon eldöntse, mikor hívja össze a törvényhozó testületet, és mikor oszlassa fel,⁶⁶ valamint a törvények szentesítésének joga, azaz a vétójog.⁶⁷ „Ha a végrehajtó hatalomnak nincsen joga arra, hogy a törvényhozó testület tevékenységét megállítsa, a törvényhozó testület önkényuralmi jellegű lesz; mivel kezében lévén az a lehetőség, hogy minden képzelt hatalmat megadjon magának, a többi hatalmi ágakat meg fogja semmisíteni. A törvényhozó hatalmat viszont nem illeti meg az a képesség, hogy megállíthassa a végrehajtó hatalom tevékenységét.”⁶⁸ Utóbbi esetben ugyanis a végrehajtó hatalmat a törvényhozó ki tudná iktatni, ezzel pedig el tudná gördíteni a hatalma korlátlan kiterjesztése útjában álló egyetlen akadályt; ugyanakkor arra a törvényhozásnak joga és lehetősége kell, hogy legyen, hogy ellenőrizze az általa hozott törvények végrehajtását.⁶⁹ Amennyiben a törvényeket a végrehajtó hatalom nem hajtaná végre, úgy a miniszterek felelősségre vonhatók, ezt a felelősségre vonást azonban nem a törvényhozó, hanem a mind a törvényhozástól, mind a végrehajtástól független bírói hatalmi ág teheti csak meg.⁷⁰ A végrehajtó hatalom tehát meghatározza a törvényhozó testület összehívásának és felosztatásának módját, de sem az ügyek megvitatásában nem vesz részt, sem napirendi javaslattevési joga nincs,⁷¹ sőt, a miniszterek egyáltalán nem vehetnek részt a törvényhozás munkájában (a végrehajtó hatalmat csak vétójog illeti meg);⁷² ez azonban fordítva is igaz, a törvényhozók sem vehetnek részt a végrehajtásban.⁷³

Összességében tehát Montesquieu a felvilágosodás során, a XVIII. század közepén egy olyan politikai filozófiai elméletet dolgozott ki, mely – noha számos részletkérdésben vitatható volt, illetve ezen elgondolások egy részét a mai modern politikai és jogrendszerekben ma már nem, vagy csak kevés helyen találjuk meg – lényeges vonásaiban alapul szolgálhatott a mai demokratikus jogállamok kialakulásához, különösen a montesquieu-i elképzelést leginkább mintául tekintő Egyesült Államok alkotmányos berendezkedésének megalapozásához.⁷⁴

III. Montesquieu hatása az Amerikai Egyesült Államok alkotmányozására

Az Amerikai Egyesült Államok alkotmányának születését könyvtárnyi szakirodalom elemezte és képezi elemzések tárgyát a mai napig. Montesquieu-nek a korai amerikai alkotmányos gondolkodásra gyakorolt hatása (vagy annak hiánya) számos vitát váltott ki. A diskurzus – váltakozó intenzitással – a mai napig tart, folyamatosan jelennek meg tanulmányok,

⁶⁶ „A törvényhozó testületet nem illeti meg az a jog, hogy önmagát hívja össze. A testületnek ugyanis csak akkor lehet akarata, ha már egybegyűlt (...). Ha pedig joga volna arra, hogy önmaga napolja el üléseit, előfordulhatna, hogy sohasem napolná el magát (...) kell tehát, hogy a végrehajtó hatalom szabályozza a törvényhozó testület összehívásának időpontját és ülésének tartamát (...).” (Montesquieu: i.m. 255. o.) A normatív alap azért fontos, mert ezáltal megakadályozható a végrehajtó hatalom önkénye, amely e hatalmával visszaélve esetleg nem hívná össze a törvényhozó testületet, noha „ha a törvényhozó testület hosszabb időn át nem ülne össze, nem volna többé szabadság”. (Montesquieu: i.m. 254. o.)

⁶⁷ Vö. Montesquieu: i.m. 258. o.

⁶⁸ Montesquieu: i.m. 255. o. Továbbá: „A végrehajtó hatalomnak ... akadályozóképesége által kell a törvényhozásban részt vennie; enélkül hamarosan meg fogják fosztani jogaitól. De a végrehajtó hatalom akkor is megsemmisül, ha a törvényhozó hatalom részt vesz a végrehajtásban.” (Montesquieu: i.m. 257. o.)

⁶⁹ Vö. Montesquieu: i.m. 256. o.

⁷⁰ Vö. Montesquieu: uo.

⁷¹ Montesquieu: i.m. 258. o.

⁷² Montesquieu: i.m. 254. o.

⁷³ „Ez tehát az alapvető szervezeti elve annak a kormányrendszernek, melyről szólunk. Minthogy ebben a törvényhozó testület két részből áll, e részek korlátozhatják egymást kölcsönös akadályozóképeségük által. Mind a kettőt köti a végrehajtó hatalom, amelyet viszont a törvényhozó hatalom köt.” (Montesquieu: i.m. 258. o.)

⁷⁴ A francia konstitucionalizmus és a demokrácia kapcsolatához lásd pl. Bódi Stefánia jelen számbeli tanulmányát.

monográfiák, amelyek megkísérlik elemezni azt, hogy milyen területeken és hogyan hatott a „francia gondolkodó”. Ez a tény már önmagában is jelzi azt, hogy A törvények szellemének írója, illetve az általa kidolgozott politikai filozófia tanulmányozása megkerülhetetlen azok számára, akik meg akarják érteni az Egyesült Államok berendezkedésének születését. Anne Cohler az 1988-ban Montesquieu összehasonlító politikája és az amerikai alkotmányosság szelleme címmel megjelent munkájának bevezetésében felhívta a figyelmet arra, hogy Montesquieu amerikai alkotmányozásra gyakorolt hatásával kevés munka foglalkozik közvetlenül: „A korabeli tekintélye és az alapítókra gyakorolt hatásának széleskörű elismerése ellenére megdöbbentően kevés tudományos munka vizsgálja Montesquieu hatását az alapításra.”⁷⁵

A XVIII. századi nagy népszerűséget követően, Franciaországban az 1790-es években teljesen elvesztette jelentőségét Montesquieu, Amerikában pedig az alkotmány elfogadását követően lassan feledésbe merültek munkái.⁷⁶ A 1800-as évek elejét követően csupán az 1920 és 1940 közötti években kerül vissza az amerikai tudományos diskurzusba. Ekkor szenteltek nagyobb figyelmet Montesquieu és az Amerikai Egyesült Államok Alkotmányának kapcsolatára és publikáltak önálló tanulmányokat, könyveket a témában.⁷⁷ Ennek az egyik fő oka az lehet, hogy az elmúlt két évszázadban számos, egymásnak ellentmondó nézet és elmélet látott napvilágot.⁷⁸ Ebben a tanulmányban aligha lehetséges a különböző tudományos nézőpontok számbavétele, és az egyes érvrendszerek egymással való összehasonlítása sem reális cél. Csupán arra nyílik mód a jelen tanulmány keretei között, hogy bemutassuk azokat a megállapításokat, amelyek felett viszonylagos egyetértés uralkodik, és azokat, amelyek jelentős vitákat generáltak.

Az első lépésben azt kell meghatározni, hogy a Montesquieu által gyakorolt hatás milyen jellegű volt.

Mára széles körben elfogadottá vált az a korábban sokak által vitatott megállapítás, hogy a jeles XVIII. századi francia gondolkodó jelentős hatást gyakorolt a korabeli amerikai gondolkodásra. Frank Tibor szerint „[a] kolonialis Amerika vezéralakjai buzgón forgatták főművét, a *De l'esprit des lois*-t, sőt abból vezették le a szövetségi kormányzás alapelveit. Az amerikai alkotmány szerzői és fővédnökei, így Thomas Jefferson (1843-1826), továbbá a *The Federalist* címen összegyűjtött, alkotmányozási tárgyú cikkek szerzői, Alexander Hamilton (1755-1804), James Madison (1751-1836) és John Jay (1745-1829) mind betéve tudták Montesquieu-t, és érvelésük javát is a francia filozófustól kölcsönözték.”⁷⁹

Az egyes vélemények azonban már azon a ponton eltérnek, hogy pontosan milyen hatásról beszélhetünk. Az általános politikai gondolkodásra való hatás aligha cáfolható. 1940-ben jelent meg Paul Merrill Spurlin meghatározó monográfiája, amely Montesquieu amerikai hatását vizsgálja 1760 és 1801 között.⁸⁰ A szerző egy 1984-ben megjelent tanulmánykötetében

⁷⁵ Cohler, Anne M.: *Montesquieu's comparative politics and the spirit of American constitutionalism*. University Press of Kansas, Lawrence, (Kansas, USA), 1988, 1. o.

⁷⁶ Shklar: i.m. 153-157. o.

⁷⁷ 1922-ben Németországban is született erről monográfia: H. Knust: *Montesquieu und die Verfassungen der Vereinigten Staaten von Amerika*. Druck und Verlag von R. Oldenbourg, München-Berlin, 1922. Bibó István 1947. január 13-án tartotta meg akadémiai székfoglaló beszédét, amelynek a címe „Az államhatalmak elválasztása egykor és most”. Előadásában jelentős hangsúlyt fektet Locke és Montesquieu elméletére. Lásd: Pap Gábor: Észrevételek Bibó István akadémiai székfoglaló beszédéhez Locke Montesquieu hatalommegosztási elméletéről. In *Miskolci Jogi Szemle*, 2020, 15. évf. 1. Különszám 215-221. o.

⁷⁸ Spurlin, Paul Merrill: *Montesquieu and the American Constitution*, In Spurlin, Paul Merrill (ed.): *The French Enlightenment in America. Essays on the Times of the Founding Fathers*. University of Georgia Press, Athens (Georgia, USA), 1984.

⁷⁹ Frank Tibor: *Az amerikai gondolkodás mintázatai*. In Frank Tibor: *Amerika világi. Angol-amerikai történelmi tanulmányok II. kötet*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2018, 40. o.

⁸⁰ Paul Merrill Spurlin, *Montesquieu in America, 1760-1801*. Louisiana State University Press, Baton Rouge, 1940.

az eredeti könyv óta eltelt mintegy negyvenéves eredmény és nem csekély reflexió fényében pontosítja elméletét arról, hogy milyen kapcsolata volt A törvények szelleméről írójának az amerikai alkotmányhoz. A könyvhirdetésektől a korabeli vitairatokig terjedő széles spektrumú forrásbázisra alapított megállapítása szerint az 1760 és 1801 közötti időszakban Montesquieu legfontosabb műve nagy népszerűségnek örvendett az Amerikai Egyesült Államokban. Az egyetemi képzésben oktatták a Törvények szellemét, a Yale-en és a Princetonon tankönyvként használták, és kommentárokat is készítettek az egyes tételek könnyebb tanulmányozásához. Spurlin azt is leszögezte, hogy Montesquieu tekintélye már 1774 előtt szilárdan rögzült az amerikai gondolkodásban az angol alkotmányt illetően, és ezt követően terjedt át más témákra is. A törvények szelleméről gyakran vált a fő hivatkozási alappá, amikor a vita a konföderatív köztársaság előnyei körül forgott.⁸¹ Montesquieu-t gyakran idézték. Az 1760-as években még Locke és Montesquieu volt a felvilágosodás két legfontosabb filozófusa, a leggyakrabban őket idézték a politikai irodalomban, az 1780-as évekre azonban Montesquieu minden más modern szerzőt maga mögé utasított, egyedül a Bibliát hivatkozták nála többször.⁸²

A Montesquieu-i életműnek az időközben formálódó Amerikai Egyesült Államok kulturális és szellemi életére való hatása tehát bizonyítható. Sokkal kényesebb kérdés – és ez már a Montesquieu jelentős amerikai hatását elismerő szerzőket is megosztja –, hogy milyen kapcsolatban van a francia filozófus és az amerikai alkotmányos berendezkedés között. Itt rögtön négy különböző rész kérdést érdemes elkülöníteni. Először azt kell megvizsgálni, hogy milyen volt az alapító atyák (Founding Fathers) vonatkozó ismerete, és mennyire fogadták el A törvények szellemének téziseit. A második és harmadik kérdés, hogy milyen hatást gyakoroltak a montesquieu-i gondolatok és ezen belül különösen a hatalommegosztás elmélete a szövetségi alkotmányra, illetve az egyes tagállamok alkotmányaira. A negyedik kérdés pedig az, hogy a későbbi évtizedek és évszázadok alkotmányértelmezése során milyen hatást gyakorolt az elmélet.

A Sorbonne egykori Tocqueville-kutatója, Jean-Claude Lamberti részben Spurlin munkájára is reflektálva megállapította, hogy a föderalisták lényegesen nagyobb arányban használták fel Montesquieu gondolatait mint az antiföderalista irányzat követői. James Madison, akit „az alkotmány filozófusának” tartanak, Montesquieu legjobb amerikai tanítványának nevezte. Madison szívesen idézett emlékezetből meglehetősen hosszú passzusokat Montesquieu-től. James Wilson, Alexander Hamilton és sok más föderalista is alapos ismeretekkel rendelkezett Montesquieu munkásságáról és nézeteiről. Lamberti a nagy föderalista jogászokat is Montesquieu tanítványainak tartotta. John Marshall 1785-ben megvásárolta A törvények szellemét, Joseph Story pedig nem egyszer hivatkozott Montesquieu-re az Egyesült Államok alkotmányának kommentárjaiban. Az antiföderalisták között Montesquieu műveit sokkal ritkábban idézték.⁸³

Fontos kiemelni Thomas Jeffersont, aki 31 évesen, 1774-ben az első kontinentális kongresszus ideje alatt kezdett el foglalkozni Montesquieu-vel, és rövid idő alatt olyan lelkes olvasójává vált, mint Madison. Több mint 20 oldalnyi jegyzetet készített a Törvények szelleméről, többet foglalkozott vele, mint bármely más szerzővel. 1799-től azonban már több ízben is felszólalt azellen, hogy a föderalisták A törvények szellemét használták. Több tekintetben kritizálta Montesquieu gondolatait, és felhívta a figyelmet a mű pontatlanságaira, következetlenségeire.⁸⁴

⁸¹ Spurlin: 1984, 87-89. o.

⁸² Shklar: i.m. 154-155. o.

⁸³ Lamberti, Jean-Claude: Montesquieu in America, 200. o. In European Journal of Sociology, 1991, 32. évf. 1. sz. 197-210. o.

⁸⁴ Lamberti: i.m. 200. o.; Spurlin: 1984, 87. o.; Appleby, Joyce: What Is Still American in the Political Philosophy of Thomas Jefferson? The William and Mary Quarterly, 1982, 39. évf. 2. sz. 287-309. o.; Lutz, Donald S.: The Relative Influence of European Writers on Late Eighteenth-Century American Political Thought. The American Political Science Review, 1984, 78. évf. 1. sz. 189-197. o.

A számos témát felölelő korabeli viták közül egy – a jelen tanulmány szűkebben vett témájához kapcsolódó – kérdést kell kiemelni, a hatalommegosztás kérdéskörét. Az Amerikai Egyesült Államokban a hatalommegosztásnak egy különleges modellje valósult meg, amelyet az amerikai szakirodalomban gyakran neveznek tiszta hatalommegosztásos rendszernek. Ezt az elméletet azonban számos – jelentős részben az európai – kutatók vitatják. A hatásköröket három egymástól ténylegesen, szervezeten és személyi összetételében is elkülönülő hatalmi ágazat gyakorolja, amelyek alkotmányos értelemben egyenrangúak és függetlenek. Az egyes hatalmi ágazatokba betöltött hivatalok egymással összeférhetetlenek, nem csupán a bírák függetlenek, hanem a kongresszus tagjai is. Az európai szerzők egy jelentős része tagadja ezt az elméletet, mivel az alkotmány számos olyan hatáskört tartalmaz, amelyet az egyes hatalmi ágazatok közösen gyakorolnak. A fékek és egyensúlyok rendszerének valódi célja az volt, hogy a hatalmi ágazatok között egyensúlyt hozzon létre.⁸⁵ Ezt a rendszert egészítette ki a hatalom vertikális megosztása, azaz a szövetségi szint és a tagállamok között.

Benjamin F. Wright A hatalommegosztás eredeti Amerikában című 1933-ban megjelent tanulmányában azt kívánta bemutatni, hogy valójában nem Montesquieu vagy bárki más írásai eredményezték a hatalmi ágazatok szétválasztását az Amerikai Egyesült Államokban, hanem az lényegében belső fejlődés eredménye, ugyanis az alkotmányok megalkotói saját tapasztalataikból, valamint közvetlenül saját intézményi történelmükből merítették.⁸⁶ A különböző államok alkotmányainak megfogalmazói csak annyit változtattak a helyi kormányzatok szerkezetén, amennyit a koronától vagy a tulajdonostól a népre történő hatalomátruházás szükségessé tett. A szövetségi alkotmányt megfogalmazók a saját államaikban megismert tapasztalatokból indultak ki. A Konventben komolyabb ellenállás nélkül sikerült megállapodni azokban a kérdésekben, amelyekben a gyarmati és az állami tapasztalatok egyértelműek és viszonylag egységesek voltak. Ahol a tapasztalatok nem voltak egyértelműek vagy ellentmondásosak voltak, ott viták keletkeztek, majd pedig (általában) kompromisszumok születtek.⁸⁷

A különböző elméletek és vélemények születésénél tehát jelentős részben meghatározóak voltak olyan szempontok is, mint az amerikai alkotmányos rendszer eredetisége vagy recepciójának mértéke, illetve a szövetségi kormányzat vagy a tagállamok hatásköri ütközései mint a vertikális hatalommegosztás fontos aspektusa.

A bírálatok egyik fontos csoportját alkották azok a magyar szakirodalomban is megtalálható érvek, amelyek azt hangsúlyozták, hogy Montesquieu bizonyos mértékben a múltat képviselte a 18. századi Franciaországban, mivel nemesként alapvetően a nemesi, rendi szabadságjogok érdekében emelt szót az abszolút monarchia korában, és ezzel „retrograd visszahúzó” törekvéseknek adott hangot a modernizációt képviselő központi hatalommal szemben. „Althusser az abszolút monarchia jobboldali ellenzékének nevezte Montesquieu-t. Judith N. Shklar „feudális engedetlenséget” emleget Montesquieu politikai álláspontjának ismertetésénél, Köpeczi Béla szerint pedig írásainak célja „a rendiség és az abszolútizmus összeegyeztetése” volt. Montesquieu valóban az egyenlőtlenség társadalmában megvalósítható politikai szabadságról filozofált, mégis úgy tűnik, hogy igazságtalanság lenne őt a múlt visszahúzó képviselőjének és önző arisztokratának feltüntetni.”⁸⁸

Összességében elmondható, hogy azok a kutatók, akik elismerik Montesquieu jelentős hatását, azt emelik ki, hogy alapvetően olyan fogalmi készletet és érvrendszert adott az

⁸⁵ Képes György: A tökéletesebb unió: az Amerikai Egyesült Államok alkotmánya. Gondolat Kiadó, Budapest, 2003. 160-162. o.; Beke-Martos Judit: Az Amerikai Egyesült Államok – Egy egyedülálló kísérlet. In Beke-Martos, Judit (szerk.): Összetett állammodellek és a hatalommegosztás elve. Gondolat Kiadó, Budapest, 2022, 118-119. o.

⁸⁶ Wright, Benjamin F., Jr.: The Origins of the Separation of Powers in America, 184. o. In *Economica*, 1933, 40. szám, 169-185. o.

⁸⁷ Wright: i.m. 184. o.

⁸⁸ Hahner: 2000, 1039-1040. o.

alapítóknak, amelyek alkalmasak voltak arra, hogy azokat a formálódó új ország közjogi kereteire és struktúrájára adaptálják.

Spurlin úgy fogalmazott meghatározó munkájában, hogy Montesquieu hatalommegosztásról szóló elmélete (amely megfogalmazása szerint „a szabadság sine qua nonja”) határozott és tartós formát adott az amerikai alkotmányos gondolkodásnak. Ő szolgáltatta a fogalmi készletet egy markáns irányzathoz. Nagy vonalakban megadta az indokokat és a struktúrát egy amerikai koncepciónak, amely azonban már régóta kialakulóban volt.⁸⁹

Cohler majdnem 50 évvel később már egy fokkal határozottabban fogalmazott. Véleménye szerint az 1980-as évek végére elismerték, hogy Montesquieu A törvények szelleméről című műve közvetlen hatással volt az Egyesült Államok alkotmányának formájára, és Montesquieu-t gyakran említik Hobbes, Locke és Rousseau mellett mint a liberalizmus alakulására befolyással bíró gondolkodót. Ő is – Spurlin elméletét átvéve – hozzáteszi, hogy nem konkrét szabályokat vettek át az alapítók, hanem helyzetükre vonatkozó lehetséges megoldásokat és azt, hogy azokat miként ítélik meg.⁹⁰ Lamberti pedig azt emelte ki, hogy Montesquieu filozófiája és elemzési kategóriái különösen alkalmasak voltak az amerikaiak számára az adott pillanatnyi problémák megoldására.⁹¹

Shklar Montesquieu későbbi hatásához hozzáteszi: „Az alkotmány elfogadása után Montesquieu nem érdekelte többé az amerikaiakat, de azért alkalmanként idézték szövetségi bírósági állásfoglalásokban. Ez ugyan nem túl gyakran, de mindig jelentős ügyekben történt. Természetesen hivatkoztak rá a hatalmi ágak szétválasztása kapcsán, a pártatlan és igazságos bíráskodás dolgában, végül pedig a szavak és a tettek közötti különbséggel kapcsolatban olyan büntetőjogi ügyekben, amelyek tárgya politikai felforgatótevékenység volt.”⁹²

A vonatkozó irodalom áttekintéséből összességében az állapítható meg, hogy Montesquieu áttörő erejű elmélete elsősorban az Egyesült Államokban fejtette ki hatását, de az nem a szövetségi Alkotmány szövegére való közvetlen adaptációban nyilvánult meg, hanem az Alkotmány szövegezésében résztvevőkre (és általában a közjogi gondolkodásra) való általános hatásában. A montesquieu-i hatalommegosztási tan a XVIII. század második felében az amerikai politikai filozófiai és államelméleti műveltség integráns része, az államügyekkel foglalkozók nagy többségének közös olvasmányélménye volt, mely hatott az államról és a helyes alkotmányról (államszervezetről) kialakított nézeteikre, így tudatosan és nem tudatosan is formálta szemléletüket és vezette kezüket akkor is, amikor az amerikai alkotmány intézményeinek kialakításáról vitáztak és döntöttek.

Irodalomjegyzék

Appleby, Joyce: What Is Still American in the Political Philosophy of Thomas Jefferson? The William and Mary Quarterly, 1982, 39. évf. 2. sz. 287-309. o. <https://doi.org/10.2307/1918754>
Arisztotelész: Nikomakhoszi ethika. Magyar Helikon, Budapest, 1971.

Beke-Martos Judit: Az Amerikai Egyesült Államok – Egy egyedülálló kísérlet. In Beke-Martos, Judit (szerk.): Összetett állammodellek és a hatalommegosztás elve. Gondolat Kiadó, Budapest, 2022, 112-125. o.

⁸⁹ Spurlin: 1984: 98. o.

⁹⁰ Cohler, Anne M.: Montesquieu’s comparative politics and the spirit of American constitutionalism. University Press of Kansas, Lawrence, (Kansas, USA), 1988, 1-8. o.

⁹¹ Lamberti: i.m. 200. o.

⁹² Shklar: i.m. 158. o.

Bódi Stefánia: A jogállameszme francia felfogása. In Jogelméleti Szemle 2024/4. szám, 3-17. o. <https://doi.org/10.59558/jesz.2024.4.3>

Bónis György: Montesquieu jogi és politikai nézetei. A Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-Történelmi Tudományok Osztályának Közleményei, 1956, 7. évf. 3. sz.

Cohler, Anne M.: Montesquieu's comparative politics and the spirit of American constitutionalism. University Press of Kansas, Lawrence, (Kansas, USA), 1988. <https://doi.org/10.17161/1808.32204>

Desgraves, Louis: Montesquieu. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

Egri-Kovács Krisztián: Állam- és szuverenitáselmélet I. Jogelméleti Szemle, 2010/4. szám

Frank Tibor: Az amerikai gondolkodás mintázatai. In Frank Tibor: Amerika világi. Angol-amerikai történelmi tanulmányok II. kötet. Gondolat Kiadó, Budapest, 2018, 40. o.

Hahner Péter: A nagy francia forradalom, a polgárság és a kapitalizmus: Egy historiográfiai vita története. In Világtörténet, 1987, 9. évf. 4. sz. 47-74. o.

Hahner Péter: A régi rend alkonya. Egyetemes történet 1648-1815. Kronosz Kiadó, Pécs, 2021.

Hahner Péter: Utószó. In Montesquieu: A törvények szelleméről. Sapientia humana, 2000.

Kant, Immanuel: Az erkölcsök metafizikájának alapvetése. In Kant, Immanuel: Az erkölcsök metafizikájának alapvetése – A gyakorlati ész kritikája – Az erkölcsök metafizikája, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1991.

Képes György: A tökéletesebb unió: az Amerikai Egyesült Államok alkotmánya. Gondolat Kiadó, Budapest, 2003.

Knust, H.: Montesquieu und die Verfassungen der Vereinigten Staaten von Amerika. Druck und Verlag von R. Oldenbourg, München-Berlin, 1922. <https://doi.org/10.1515/9783486748550>

Köpeczi Béla: A francia felvilágosodás – Európa nagy korszakai. Budapest, 1986.

Lamberti, Jean-Claude: Montesquieu in America. In European Journal of Sociology, 1991. 32. évf. 1. sz. 197-210. 200. o. <https://doi.org/10.1017/S0003975600006226>

Locke, John: Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról. Gondolat Kiadó, Budapest, 1986.

Lutz, Donald S.: The Relative Influence of European Writers on Late Eighteenth-Century American Political Thought. In The American Political Science Review, 1984, 78. évf. 1. sz. 189-197. o. <https://doi.org/10.2307/1961257>

Montesquieu: A törvények szelleméről. Osiris Kiadó – Attraktor Kft., Budapest, 2000.

Montesquieu: Perzsa levelek. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1986.

Paczolay Péter: Államelmélet I. Machiavelli és az államfogalom születése. Korona Kiadó, Budapest, 1998.

Paczolay Péter: Machiavelli államfogalma. In Tóth Károly (szerk.): Emlékkönyv Szentpéteri István egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára. Acta Universitatis Szegediensis de József Attila Nominatae: Acta Juridica et Politica, Szeged, 1996.

Papp Imre: A francia nemesi társadalom a XVIII. században. L'Harmattan, Budapest, 2005.

Papp Imre: Abszolutizmus alulnézetből. Tartományi kormányzás Franciaországban a 18. században. In Halmos Károly – Klement Judit – Pogány Ágnes – Tomka Béla (szerk.): A felhalmozás míve: Történeti tanulmányok Kövér György tiszteletére. Budapest, Századvég Kiadó, 2009.

Platón: Államférfi. In Platón válogatott művei, II. kötet, Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest, 1997.

Platón: Az állam. LAZI Könyvkiadó, Szeged, 2001.

Rigó Balázs: Robert Filmer és a patriarchális államelmélet. In Jogi Tanulmányok, 2016/1. szám, 275-284. o.

Rigó Balázs: Sir Robert Filmer élete és a patriarchalizmus keletkezésének Filmer személyében rejülő okai. In Koncz, István; Szova, Ilona (szerk.) A 15 éves PEME XV. PhD – Konferenciájának előadásai 1. kötet. Professzorok az Európai Magyarországért Egyesület, Budapest, 2017, 159-168. o.

Rigó Balázs: Sir Robert Filmer patriarchális államelméletének gyökerei a kora újkori eszmeáramlatok tükrében. In Jogtudományi Közlöny 2017/2. szám, 66-75. o.

Riklin, Alois: Montesquieu's So-Called 'Separation of Powers' in the Context of the History of Ideas, 2-4. o. In Discussion Paper Series, September 2000, Collegium Budapest Institute for Advanced Study.

Rousseau, Jean-Jacques: A társadalmi szerződésről avagy a politikai jog elvei. In: Rousseau, Jean-Jacques: Értékezések és filozófiai levelek. (szerk.: Ludassy Mária) Magyar Helikon, Budapest, 1978.

Sartori, Giovanni: Összehasonlító alkotmánymérnökség. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.

Shklar, Judith N.: Montesquieu. Atlantisz, Budapest, 1994.

Slapper, Gary - Kelly, David: The English Legal System. Cavendish Publishing, London - Sidney - Portland, Oregon, 2004. <https://doi.org/10.4324/9781843145110>

Spurlin, Paul Merrill: Montesquieu and the American Constitution. In Spurlin, Paul Merrill (ed.): The French Enlightenment in America. Essays on the Times of the Founding Fathers. University of Georgia Press, Athens (Georgia, USA), 1984.

Spurlin, Paul Merrill: Montesquieu in America, 1760-1801. Louisiana State University Press, Baton Rouge, 1940.

Szilágyi Péter: Jogi alaptan. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2011, 73-142. o.

Takács Albert: A hatalommegosztás elvének alkotmányelméleti értelmezése, 94-95. o. In Mezey Barna (szerk.): Hatalommegosztás és jogállamiság. Osiris Könyvkiadó, Budapest, 1998, 94-149. o.

Takács Péter: A modern állam kialakulása és változásai, 108-113. o. In Takács Péter – H. Szilágyi István – Fekete Balázs: Államelmélet. Fejezetek és előadások az állam általános elmélete köréből. Szent István Társulat, Budapest, 2012, 108-130. o.

Tóth J. Zoltán – Nagy Péter: A hatalmi ágak elválasztása modern elméletének kialakulása: a locke-i hatalommegosztási tan születése. In Jogelméleti Szemle, 2017/4. szám, 134-142. o.

Wright, Benjamin F., Jr.: The Origins of the Separation of Powers in America. In *Economica*, 1933, 40. szám, <https://doi.org/10.2307/2548765>